

LUẬN ÁN TIẾN SĨ LUẬT HỌC

HUỲNH THỊ KIM ÁNH. *Chính sách pháp luật tổ tụng hình sự Việt Nam đối với người dưới 18 tuổi phạm tội*

Chuyên ngành: Luật hình sự và tố tụng hình sự

Mã số: 9 38 01 04

Trong những năm gần đây, Việt Nam đã có nhiều tiến bộ đáng kể trong việc thực hiện, bảo vệ quyền của người dưới 18 tuổi, đặc biệt là việc thực hiện, bảo vệ và thúc đẩy các quyền của người dưới 18 tuổi trong lĩnh vực tư pháp, được thể hiện trong quá trình khởi tố, điều tra, truy tố và xét xử các vụ án hình sự. Pháp luật tố tụng hình sự đã quy định về nguyên tắc xử lý, tiến hành tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi. Những quy định này tương đối đầy đủ và hợp lý, tuy nhiên còn có những bất cập nhất định, gây khó khăn cho quá trình áp dụng, chưa thực sự đáp ứng được yêu cầu của cải cách tư pháp. Thực tiễn tố tụng hình sự cho thấy, việc áp dụng các quy định pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội ở Việt Nam còn nhiều hạn chế, vướng mắc. Nghiên cứu của Luận án góp phần hệ thống hóa, kiến giải, làm sáng tỏ các vấn đề lý luận và thực tiễn của chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội, trên cơ sở đó, đưa ra những định hướng hoàn thiện chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội ở Việt Nam.

Ngoài phần Mở đầu, Kết luận, Danh mục tài liệu tham khảo và *Chương 1 tổng quan tình hình nghiên cứu*, nội dung chính của Luận án được trình bày từ *Chương 2* đến *Chương 4*.

Chương 2: Những vấn đề lý luận về chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội

Luận án khái quát những vấn đề cơ bản về chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội như xây dựng khái niệm, chỉ ra đặc điểm, xác định rõ mục tiêu và những nguyên tắc của chính sách này đối với người dưới 18 tuổi phạm tội. Ngoài ra, Luận án còn chỉ rõ hình thức, phương tiện và các yếu tố ảnh hưởng, tác động đến chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội.

Chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội là hoạt động có căn cứ khoa học, nhất quán và hệ thống của các cơ quan xây dựng và áp dụng pháp luật để soạn thảo và thực hiện pháp luật tố tụng hình sự trong quá trình giải quyết các vụ án hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội. Chính sách pháp luật này nhằm bảo đảm sự ổn định của hệ thống pháp luật tố tụng hình sự, tăng cường việc bảo vệ các quyền và tự do của người dưới 18 tuổi phạm tội, cũng như các lợi ích hợp pháp của xã hội và của Nhà nước bằng pháp luật tố tụng hình sự (nói riêng), đồng thời góp phần nâng cao hiệu quả của hoạt động phòng ngừa và đấu tranh chống tội phạm do người dưới 18 tuổi thực hiện.

Chính sách pháp luật tố tụng hình sự có vai trò quan trọng trong quá trình xây dựng và hoàn thiện hệ thống pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội, trong việc vận dụng các quy định của pháp luật tố tụng hình sự đó vào thực tiễn tiến hành các hoạt động tố tụng hình sự như khởi tố, điều tra, truy tố, xét xử đối

với tội phạm do người dưới 18 tuổi thực hiện, nhằm phát hiện kịp thời, xử lý nhanh chóng, công minh theo đúng pháp luật các loại tội phạm do người dưới 18 tuổi thực hiện. Đồng thời, chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội còn là nền tảng cho việc bảo đảm và bảo vệ các quyền, lợi ích hợp pháp của người dưới 18 tuổi phạm tội trong quá trình tiến hành các biện pháp tố tụng hình sự.

Chương 3: Chính sách pháp luật tố tụng hình sự và thực hiện chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội ở Việt Nam

Ở chương này, Luận án đánh giá, phân tích thực trạng chính sách pháp luật tố tụng hình sự Việt Nam hiện hành đối với người dưới 18 tuổi phạm tội thông qua quy định của pháp luật tố tụng hình sự và việc áp dụng pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội.

Theo đánh giá của UNICEF, ở Việt Nam mặc dù người dưới 18 tuổi đã có được sự phát triển đáng kể về thể chất và tinh thần nhưng nhìn chung vẫn chưa thực sự có nhận thức đầy đủ, chín chắn về mọi vấn đề, chưa có nhiều kinh nghiệm trong cuộc sống nên dễ có những hành vi sai phạm, thậm chí là phạm tội. Vì vậy, quan điểm của Đảng và Nhà nước Việt Nam đối với người dưới 18 tuổi phạm tội là đối xử theo cách thức phù hợp với đặc điểm lứa tuổi, tâm sinh lý trên tinh thần tôn trọng nhân cách, phẩm giá, tôn trọng quyền con người và các quyền tự do cơ bản với mục đích chính là giáo dục, tạo điều kiện để họ sớm sửa chữa sai lầm, tái hòa nhập cộng đồng, phát triển lành mạnh và trở thành công dân có ích cho xã hội. Để đảm bảo thực hiện mục tiêu này, Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015 đã có riêng Chương XXVIII quy định về thủ tục tố tụng đối với người dưới 18 tuổi. Ngoài

ra, các điều khoản khác trong bộ luật này cũng đã đáp ứng được mục tiêu của quá trình tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội, đó là đảm bảo các quyền, tự do và lợi ích hợp pháp của họ.

Kết quả khảo sát của Luận án chỉ ra, ở Việt Nam từ năm 2011 đến năm 2019 có 49.670 người dưới 18 tuổi bị khởi tố. Các tỉnh có số người dưới 18 tuổi phạm tội thường xuyên ở mức cao là thành phố Hồ Chí Minh, Hà Nội, Đồng Nai, Gia Lai, Đắk Lắk, Bình Dương, Bình Định và Bình Phước với trung bình hơn 150 bị can/năm. 70% người dưới 18 tuổi phạm tội sống tại thành phố, thị xã, thị trấn; 24% sống ở nông thôn. Đa số người dưới 18 tuổi phạm tội thuộc nhóm tuổi từ đủ 16 đến dưới 18, số người ở nhóm tuổi dưới 14 tuổi và từ 14 đến dưới 16 tuổi chiếm tỷ lệ nhỏ và có xu hướng giảm; hầu hết đều là nam giới, chiếm đến khoảng 96% tổng số người vi phạm. Điều đặc biệt là gần một nửa số đối tượng phạm tội đều đã bỏ học (năm 2019 là 45%, năm 2018 là 48%), không biết chữ hoặc chỉ học tiểu học chiếm khoảng 24%. Đa số người dưới 18 tuổi phạm tội lần đầu, tỷ lệ tái phạm chiếm 2,2%. Nhiều người dưới 18 tuổi thực hiện hành vi phạm tội do đồng phạm với người đã thành niên, kể cả với chính cha mẹ mình, chiếm 34% số người dưới 18 tuổi bị khởi tố. Năm 2019, gần 21% người dưới 18 tuổi bị khởi tố có hoàn cảnh gia đình không thuận lợi như có cha hoặc mẹ đã bị phạt tù hoặc đang bị giam giữ, cải tạo; cha mẹ ly hôn. Có tới khoảng 35% các em sống trong hoàn cảnh thiếu sự chăm sóc của cha mẹ đẻ. 80% số vụ phạm tội ở lứa tuổi chưa thành niên là các trường hợp có hoàn cảnh gia đình khó khăn...

Qua khảo sát cho thấy, về cơ bản, chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội đã được xây dựng,

bổ sung, hoàn thiện phù hợp với quy chuẩn quốc tế mà Việt Nam đã tham gia trong các Điều ước quốc tế cũng như phù hợp với giá trị truyền thống văn hóa dân tộc và thực tiễn xã hội Việt Nam. Việc thực hiện chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội của các cơ quan tố tụng hình sự cũng đã cơ bản bám sát tinh thần, đảm bảo mục tiêu và nội dung của các quy định pháp luật tố tụng hình sự. Tuy nhiên, bên cạnh những kết quả đã đạt được, quá trình thực hiện chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội còn bộc lộ những hạn chế, thiếu sót nhất định như: quy định pháp luật về tư pháp đối với người dưới 18 tuổi phạm tội vẫn còn tản mạn và khiếm khuyết; nội dung một số quy định pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội vẫn còn ở dạng khái quát, thiên về nguyên tắc, tính quy phạm chưa được chú trọng nên dễ vận dụng vào thực tiễn đòi hỏi phải có các văn bản quy định chi tiết và hướng dẫn thi hành; trong từng hoạt động tố tụng vẫn còn những hạn chế nhất định, mô hình tố tụng thân thiện đối với người dưới 18 tuổi phạm tội mới chỉ dừng lại ở việc thành lập Tòa Gia đình và người chưa thành viên, còn những vấn đề khác trong mô hình tư pháp thân thiện vẫn chưa được tính đến... Những hạn chế nêu trên xuất phát từ cả nguyên nhân chủ quan và khách quan, như: nhận thức của một bộ phận người có thẩm quyền tiến hành tố tụng đối với người dưới 18 tuổi phạm tội còn hạn chế, chưa theo kịp với đòi hỏi của thực tiễn; việc xây dựng và hoàn thiện cơ quan chuyên trách còn chưa được triển khai đầy đủ...

Có thể khẳng định, chính sách pháp luật tố tụng hình sự có đúng đắn và hiệu quả hay không phụ thuộc vào quy định pháp luật tố tụng hình sự và kết quả áp dụng các quy định đó vào thực tiễn công tác đấu tranh

phòng, chống tội phạm do người dưới 18 tuổi thực hiện.

Chương 4: Hoàn thiện chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội ở nước ta hiện nay

Hoàn thiện chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội là một nhu cầu cấp thiết về mặt lý luận và thực tiễn. Trên cơ sở những phân tích ở chương 3, Luận án đề xuất bốn nhóm giải pháp để thực thi có hiệu quả chính sách pháp luật tố tụng hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội, cụ thể là:

- Hoàn thiện quy định của pháp luật đối với người dưới 18 tuổi phạm tội, tập trung vào bốn vấn đề: (i) Về bào chữa, cần đơn giản hóa thủ tục đăng ký bào chữa, quy định cụ thể hơn về số lần thay đổi người bào chữa và trường hợp từ chối bào chữa; (ii) Về thời hạn và việc tiến hành một số biện pháp ngăn chặn, hoạt động điều tra vụ án, cần quy định rõ thời hạn điều tra bằng 2/3 thời gian điều tra vụ án do người đã thành niên thực hiện, quy định rõ về thủ tục trong các hoạt động điều tra như hỏi cung, lấy lời khai; (iii) Về các biện pháp giám sát, giáo dục người dưới 18 tuổi phạm tội được miễn trách nhiệm hình sự, cần làm rõ bản chất và quy định rõ thủ tục thực hiện các biện pháp này; (iv) Quy định rõ hơn về việc tham gia tố tụng của người đại diện, nhà trường, tổ chức.

- Nâng cao hiệu quả áp dụng thủ tục đối với người dưới 18 tuổi phạm tội, cụ thể là: (i) Tăng cường áp dụng các biện pháp không chính thức (xử lý chuyên hướng), tư pháp phục hồi và các dịch vụ giáo dục, phục hồi tại cộng đồng cho người dưới 18 tuổi phạm tội; (ii) Giám áp dụng các chế tài giam giữ.

(xem tiếp trang 58)